

גליון נושא: 'דבר הסמוי מן העין'

בס"ד, יום ג' פרשת שמות, י"ז טבת תשע"ו. לרפואת הגאון הגדול רבי חיים שלמה בן ציטא לאה בתושח"י. דיונים אקטואליים בסוגיות הנלמדות, לעורר לב המעיין ולא 'הלכה למעשה', בבא מציעא דף מב.

פנינים

סגולות להנצל מעין הרע

מזרעא דיוסף אנא: בגמ' (ברכות דף נה:) כתוב סגולה שיאמר אנא מזרעא דיוסף אנא וכך לא יחול עליו עין הרע. ועיין **בעיון הפרשה** (גליון ק"ח פרשת ויחי אות ג'), וגליון קכט פרשת ויחי קונטרס התשובות) שהקשו ממה נפשך, אם הוא מזרע יוסף ממילא הוא ניצול מעין הרע, ואם אינו מזרע יוסף מה יועיל לו הלחש. ועיי"ש שהביא על זה 32 תירוצים נפלאים! ועיין שם **במהרש"א** (בפירושו השני) שגם אם באמת אינו מזרעו של יוסף מועיל לו לחש זה כיון שכולל עצמו במידה של יוסף שמסלקת עין הרע.

דופן אפו השמאלית: בגמ' (ברכות דף נה:) מי שחושש לעין הרע של עצמו, יסתכל על דופן השמאלי של חוטמו. ומעשה שהיה כאשר השתתף בשמחה **הג"ר אליהו דושניצר** זצ"ל, הבחינו שסוגר כל הזמן את עינו הימנית, ונימק שזה בכדי שיראה צד האף השמאלית, ולא יתן עין הרע בוילון היפה שלפניו. עוד מבואר בגמ' (ברכות דף נה:) מי שחושש לעין הרע של אחרים ינקוט בהן ימין בבוהן שמואל ולימא וכו'. וכתב **הבן איש חי** זצ"ל (לשון חכמים) שיתרגל לעשות זאת בכל יום קודם שיוצא מביתו. והורה **הג"ר ח"י קניבסקי** שליט"א לעשות כדברי הגמ' גם בזמננו (דרך שיחה עמוד עו).

לימוד התורה: מביאים בשם **רבי חיים פלאגי** שלימוד התורה הוא סגולה נגד עין הרע.

שמירת עינים: שמירת עינים הוא סגולה נגד עין הרע, כיוסף שמר את עיניו, ולכן זכה לברכה שלא יחול עליו עין הרע (שמעתי).

המלאך הגואל: כאשר מלין תאומים יאמר (בראשית מ"ח ט"ז) המלאך הגואל אותי מכל רע וגו' כדי שלא יזוק מעין הרע (עולו עין עמוד 186 אות כ"ה). ומטעם זה המנהג לומר בשמחת תורה אחרי העליה של 'כל הנערים' המלאך הגואל, שלא תשרה עין רע כאשר אוספים את כל הילדים וניכרים לרוב, והרי על פסוק זה פירש רש"י וידגו לרוב שלא תשלוט בהם עין הרע כמו דגים, ולכן מזכירים פסוק זה.

בלי עין הרע: כתב בספר **דברי תורה** (מונקאטש. ח"ו אות ו') שצריכים להזהר כשמספרים בשבחו של אדם להוסיף ולומר 'בלי עין הרע', וצריך להבין מה מועיל האמירה. ואולי אמירה זו באה להזכיר לשומעים לשמוח בטובתו ולא לשים עין הרע. (י.ש.ק.). וכך המנהג אצל האשכנזים. אצל הספרדים המנהג להוסיף בן פְּרֵת יוֹסֵף (בראשית מט כב). ויש אומרים 'טפו טפו טפו' להפחית ערך המדובר (א.ל.).

יציקת עופרת: סגולה ידועה מקדמת דנא להוצאת עין הרע, מרחיחים עופרת בתוך סיר על האש, וכאשר העופרת נהפכת לנוזל שופכים את העופרת ג' פעמים לתוך כלי של מים צוננים, ומחזיקים את הכלי מעל ראשו של האדם והראש מכוסה במגבת, ובשעת השפיקה מזכירים שם האדם ושם אמו, ויש מוסיפים אלקא דמאיר ענני, ורואים שהעופרת נהפכת בתוך המים לגושים בצורות שונות, ומתבוננים בהם ורואים שם כמין דמויות עינים שהסתכלו על האדם, ועושים כן ג' פעמים או יותר, עד שיוצא 'נקי בלי עינים' ואז יודעים שסר העין הרע. (אוצר הפלאות א' עמוד ריח).

חמ"סה: בקרב עדות המזרח מקובל החמ"סה (כמ"סה) כסגולה נגד עין הרע, שעושים צורת פס יד בעלת חמש אצבעות, וישנם שעושים ציור של עין באמצע, ויש שכותבים עליה ש-ד-י, ומניחים אותה על גבי תינוקות. עוד מצוי אצל בני עדות המזרח להשתמש בצמח הרודא (שיח נוי מזרחי) להגנה מעינא בישא. ובערבית קוראים לפיגם (רודא) פיג'ל או פיג'ן. ויתכן שהסיבה לכך כיון שצורת עליו של הרודא ערוכים כחמ"סה כף יד בפתיחת חמש אצבעות. (אביעה סגולות עמוד 341). ויש מביאים בשם **החיד"א** והבן איש חי שאותה ה' סגולה נגד עין הרע, ולכן המספר חמש כמנין החמ"סה סגולה נגד עין הרע.

לחש: ידוע הלחש של **החיד"א** נגד עין הרע הובא בספר **עבודת הקודש**. גם **הסטיפלער** היה אומר לחש להוצאת עין הרע, ואמר שקיבל את הלחש מיהודי זקן מביאליסטוק, והחזו"א היה שולח אליו אנשים שיסיר מהם עין הרע ע"י לחש. (ארחות רבינו חלק ג' עמוד קג). **הג"ר משה סלנט** זצ"ל (נלב"ע כ"ט כסלו תשע"ו) נשיא חברא קדישא לקהילות הפרושים בירושלים, היה לו קבלה איש מפי איש (מאביו, מהג"ר זרח ברורומן, מהג"ר סלנט) עד **הג"ר מוולאז'ין** זצ"ל נוסח הלחש ואופן אמירתו, והג"ר **פישר** זצ"ל והג"ר **בענגיס** זצ"ל היו שולחים אליו אנשים להוועש מעין הרע. קודם פטירתו גילה את הסגולה לאחדים ממכריו. (י.ל.).

חוט אדום: כתב **הג"ר יצחק נתן קופרשטוק** זצ"ל (מאורות נתן ח"א הקדמה להל' חנוכה) שיש סגולה להקיף בחוט אדום סביב המצבה שעל קבר רחל אמנו, וקושרים החוט על היד לסגולה וישועה והצלה מעין הרע. ועיין בספר אבני דרך (חלק ו' עמוד קיז) שהביא לזה הרבה מקורות קדומים, וכן הביא דעת **הג"ר נבנצל** שליט"א.

שבירת כוס: בספר **אור החכמה** (דרוש לחודש אדר) כותב שהטעם שנוהגים לשובר כוס בחופה משום שחוששים שמא מחמת ריבוי עם שיש בחופה יש עין הרע שם, לכן שוברים את הכוס כדי שישלול עין הרע על הכוס וליתן בזה חלק לסיטרא אחרא שרוצה בחורבן ובפחד.

נקודה שחורה: יש שנוהגים להלביש תינוק בפיט הלבשה מרושל ולא מוצלח, שנקרא 'נקודה שחורה' כדי שהעין תתפס בזה, ויציל מעין הרע (י.ז.א.).

היכן הברכה מצויה ?

בגמ' (בבא מציעא מב. תענית ח:) אין הברכה מצויה אלא בדבר שאין העין שולטת בו. ואין הברכה מצויה לא בדבר השקול ולא בדבר המדוד, ולא בדבר המנוי, אלא בדבר הסמוי מן העין. שנאמר: יְצו ה' אֶתֵּךְ אֶתֵּהֲבַרְכָּה בְּאֶסְמֶיךָ (דברים כח ח). כך גם נפסק בשו"ע (או"ח סימן רל סעיף ב) מדד ואח"כ בירך הרי זה תפלת שוא, שאין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי (פי' דנעלם ואינו נראה) מן העין.

1. תורת חיים: משום כבוד הנס נחלקו המפרשים בכונת הגמ'. דעת התורת חיים ורוב המפרשים, שאין לפרש משום עין רעה, דפשיטא שלא יתן אדם עין רעה לעצמו, אלא הטעם הוא דאין דרך וכבוד הנס והברכה לבוא אלא בהסתר, כמו שמצינו באלישע שאמר (מלכים ב, ד ד) לאשה מנשי בני הנביאים, 'ובאת וסגרת הדלת בעדך ובעד בניך, ויצקת על הכלים האלה, והמלא תסיעי'. ופירש רש"י: כבוד הנס הוא לבוא בהצנע.

וכן מצינו (מלכים ב, ד כט) כאשר מת בן השונמית, ויאמר [אלישע הנביא] לגיחזי: כי תמצא איש לא תברכנהו. ופירש רש"י שלא ירבה דברים וישאלוהו 'להיכן אתה הולך', והוא אומר 'להיות את המת', ואין זה כבוד הנס להתהלל בו מי שבא על ידו.

גם מצינו בגמ' (נדרים דף מ' ע"א) שרבא, ביום הראשון לחוליו, העלים את דבר מחלתו מאנשים, ופירש שם המפרש: "דלא לישתעי מילי עילויה", כלומר שאל ידברו עליו האנשים. כי כל עוד המחלה לא התפרסמה, הרי היא בקלות מסוגלת לחלוף, ולעומת זאת כשהמחלה התפרסמה, קשה יותר לסלקה.

2. מהרש"א: משום עין הרע

אמנם דעת **המהרש"א** שהטעם משום עין הרע. שכאשר הדבר מדוד ומנוי חל בזה עין הרע. ויש להסתפק אם כונת המהרש"א שידעו מזה אנשים אחרים ויחול בזה עין הרע. או שמתכוון שאפילו אדם כלפי עצמו שייך בו חשש עין הרע וכמבואר בתוס' רי"ד (ב"ק דף פג.) שאדם עלול להטיל עין הרע בעצמו יותר מאנשים אחרים. וסמך דבריו על הפסוק (איכה ג נא) עֵינֵי עוֹלָלָה לְנַפְשִׁי מִלְּבָנֹת עֵינֵי. שמבטו של האדם על עצמו עלול להביא עליו עין הרע יותר מכל מכרו.

מנהג ישראל תורה

בבני ברק לא שולט עין הרע!

בני ברק: רגיל בפומיה **דהגר"ח קניבסקי שליט"א** (ארחות רבינו חלק ג' עמוד קג, דרך שיחה עמוד עו, תא שמע עמוד קטו), שאמר לו **הג"ר אלעזר צדוק טורצין זצ"ל**, בשם **החזון איש זצ"ל**, שבעיר בני ברק אין שולט עין הרע, וכך מורה הגר"ח למעשה בהרבה דברים שתלוי בעין הרע. וכל הבאים אליו להתברך בענין עין הרע, משיב שכבר בידך החזון"א, שעין הרע לא תשלוט בבני ברק, וכבר גירש החזון"א מבני ברק את כל המון המזיקים הבאים מעין הרע! [דומה להבטחת הגר"ח, שבעיר בני ברק לא יפלו טילים, למרות שהרבה מהם כווננו לעבר גוש דין, ואחדים נפלו על גבול רמת גן - בני ברק].

ילד פלא: מעשה שבא לפני הגר"ח ילד פלא מבני ברק היודע ג' סדרים מהש"ס, ואמר הגר"ח שאין מועיל לו הבטחת החזון"א, כיון שפעמים שיוצא מבני ברק ואז יכול לחול עליו עין הרע, ולכן ילמד מוסר כל יום ויחזיק עצמו לעניו, ואז לא יזיק לו עין הרע (דרך שיחה עמוד עו).

היזק ראייה: הקשה להגר"ח **הג"ר שמואל דוד פרידמן שליט"א** (מצווה ועושה עמוד תרס), שא"כ איך שייך דיני היזק ראייה בבני ברק. והשיב לו הגר"ח, היזק ראייה ועין הרע הם שני דברים נפרדים.

עליה לתורה: הקשה להגר"ח **הג"ר אליהו מן שליט"א** (מצווה ועושה עמוד תרס), אם כן שיהא מותר בבני ברק לעלות לתורה אב ובנו זה אחר זה, דמבואר **ברמ"א** (או"ח סימן קמ"א סעיף ו') שטעם האיסור הוא מחשש עין הרע ובבני ברק אין עין הרע. והשיב לו הגר"ח דכל מה שכתוב בשו"ע עלינו לקיים ואין לשנותו.

צואת רבי יהודה החסיד: הקשה להגר"ח **הג"ר משה שמעון גרליץ שליט"א** (תא שמע עמוד קטו), הרי הטעם של צוואת ר' יהודה החסיד לאסור לינשא, כאשר שווים שמות שני המחוננים, או שני המחוננות, או שמות החתן וחותנו, או שמות הכלה וחמותה, הוא משום חשש עין הרע, וא"כ בבני ברק שיהא מותר כיון שאין שם עין הרע. והשיב לו הגר"ח: דברים שרבי יהודה החסיד אסר בצוואתו ומהן הובאו גם בפוסקים, אי אפשר להתיר בבני ברק אף שאין כאן עין הרע כמו שאי אפשר להתיר לבני שבט יוסף, למרות שלא שולט בהם עין הרע.

אמנם דעת **הגראי"ל שטינמן שליט"א** (אעלה בתמר עמוד פא) שדברי החזון"א היו רק על זמנו שבחיייו זכותו הגדולה הגינה על כל בני העיר, אבל בזמננו אין הדברים כן שדבר יום ביומו תמידים כסדרן הרבה אנשים ניזוקים מעין הרע, ואילו היו בני אדם יודעים כמה הפסד נגרם בעין הרע היו עושים הכל בצנעה, ובפרסום מועט ביותר. גם **הגר"ש הלוי ואזנר זצ"ל** אף שגר בבני ברק ביקש מאוד שלא יפרסמו את יום הולדתו בגיל 100 מחשש עין הרע. (מ.א.) ❖

והמהרש"א ציין **לגמ'** לקמן (ב"מ דף קז): שהיזק זה של 'עין הרע' יכול גם להרוג אנשים, שמסופר שם בגמ' על רב שנכנס פעם לאיזה בית הקברות ואמר איזה לחש וידע לומר שתשיעים ותשע אחוז מתו בעין הרע ורק אחוז אחד מת כדרך כל העולם. ורואים מדברי המהרש"א שדין זה של עין הרע אינו מילי דאגדתא אלא הוא דין גמור שנפסק בשו"ע. ויש עוד דינים בשו"ע שיסודו בחשש עין הרע.

דבר מצוה: ויוצא חידוש מדברי המהרש"א שגם בדבר מצוה חל עין הרע. שהרי היורד למוד גורנו מדובר גם באופן שמווד לצורך הפרשת תרומות ומעשרות, ולמרות זאת שוב אין חל בו ברכה (מ.מ.). [ויש לדון לענין לספור הכנסותיו לתת חמש לצדקה, אם גורם לעין הרע]. וכן מבואר **במדרש** (תנחומא פרשת כי תשא אות ל"א) שלוחות הראשונות שניתנו בפומבי ובקולי קולות נשתברו משום ששלטה בהם עין הרע, וכתב בשו"ת **דברי מנחם** (ח"א סי' קמ"א) שמכאן שאפילו בדבר מצוה שולט עין הרע. וכע"ז כתב **הגר"ח פלאגי** (שו"ת לב חיים ח"ג סי' פ"ח) שאין להשליח ציבור להיות גם הבעל תוקע משום חשש עין הרע.

מאיך מצינו **בגמ'** (עירובין דף סד.) עצה לינצל מעין הרע, לגבי מחזיק בנכסי הגר דתווה בה אינשי, שיעשה בהן דבר מצוה. משמע שבכל פעם שחושש לעין הרע ישתדל לעשות דבר מצוה וינצל מזה. וצ"ע.

3. למעשה

מי שאינו חושש: מבואר **בגמ'** (פסחים דף קי:) לענין זוגות שמי שאינו מקפיד זה אינו ניזוק. וכן מבואר **בגמ'** (נדרים לב.) כל המנחש לו נחש. ופירש **הר"ן** (שם) שהנחשים והקסמים רודפים אחרי החושש להם וניזוק בכל דבר.

ומבואר בדברי **הערוך השולחן**, ובספר **נוהג כצאן יוסף** (לר"י יוזפא עמוד קלז ח'), שהוא הדין לגבי עין הרע, שמי שלא מקפיד זה אינו ניזוק. והכריע **הגר"מ פינשטיין זצ"ל** (אג"מ אבה"ע חלק א' סימן ד', חלק ג' סימן כ"ו) שודאי יש לחוש אבל אין להקפיד הרבה, כי בדברים כאלו הכלל מאן דלא קפיד לא קפדינן בהדיה. וכן כתב בספר במחיצת רבינו על **הגר"י קמינצקי זצ"ל** (עמוד רכ"ט) שעין הרע הוא מזיק גמור, אבל רק למי שחושש מזה, וציין לגמ' בפסחים (דף קי:) והרשב"ם (שם).

וכעין זה כתב בספר 'ציוני הלכה' **להגר"צ קוק שליט"א**, בשם **הגר"ש אלישיב זצ"ל**, שבכל הדברים הסגוליים מאן דקפיד קפיד ומאן דלא קפיד לא קפיד (א.ו.). וכן שמעתי בשם **הגר"מ שכטר שליט"א** שאם אדם לא חושש לעין הרע אינו מזיק. וכן אמר **הג"ר עובדיה יוסף זצ"ל** (בשיעורו מוצ"ש שמות תשע"א) שאין צורך לפחד מעין הרע ודלא קפיד לא קפדי בהדיה, והוסיף שהיום בדורות שלנו לא פוחדים מעין הרע, יש רק מעט אנשים שפוחדים מעין הרע. ועיין בספר **אפרקסתא דעניא** (ח"ב יו"ד קמו) שרוב בני אדם אין עינם מזקת, ורק במקומו של רב צ"ט היו מתים בעין הרע (ב"מ קז:).

מחוסר מקום: עצם המושג של עין הרע מוזכר בהרבה מקומות בדברי חז"ל, ולא הושלם כל החומר בנושא זה, ואולי יובא בהזדמנות אחרת. ❖

הערות מבני החבורה

'סודות הבריאה'

שאלה: מה הביאור שהעין מזיקה, הרי הוא 'רק מסתכל', ואיך נגרם נזק לשני. **תשובה:** יש כמה מהלכים בביאור המושג של עין הרע וכדלהלן.

שיטת הזוהר הקדוש: הראוני (מ.י.ה.) לדברים נוראים שכתוב **בזוהר הקדוש** (במדבר דף קיז ב, הועתק בנוסח פירוש 'מתוק מדבש'), אם הוא מונה שבחו של חבירו ואינו מברך אותו, על ידי שמזכיר שבח חבירו גודם להזכיר למעלה עוונותיו, וגורם שתשלוט בו עין הרע, ומעורר עליו דינים, לכן נחשב כמוסר דין על חבירו שהוא נענש תחילה (כמבואר בגמ' ב"ק צג.), וניזוק המברך תחילה מחמת שגרם כן לחבירו. אבל אם הוא מברך אותו ומודה על ברכתו, אז מייחד הימין והשמאל עליו לטובה, לכן הוא מתברך מלמעלה תחילה. עכ"ל. עצם חומר האיסור לעורר דין למעלה, מוזכר בדברי **החפץ חיים** (בהקדמה) וגם חזר על זה הרבה פעמים בספריו.

שיטת המלבי"ם והאברבנאל: ביאור האיסור למנות בני אדם, פירש **המלבי"ם** (שמואל ב כד, הפירוש הראשון) שהטעם מצד עין הרע, כמ"ש הפילוסוף שמבעל הנפש הקנאי יצאו מן העין קצת אדים מהמותרות אשר ידחם הטבע ויפעלו בארסיותם על המוכן להתפעל מהם עד שימיתו אנשים העלולים לכן, כאשר ימית האפעה בהבטתו. גם **האברבנאל** מביא את דברי חכמי הטבע, שעין הרע מגיע מפחיתות הנפש של המסתכל, והוא מוציא ניצוצות רעים הפוגעים בנשוא המבט הזה. ויוצא לפי הפירוש של המלבי"ם שסומא שאינו רואה בעיניו לא יכול ליצור עין הרע, אבל לפי שאר הפירושים יכול ליצור עין הרע.

שיטת החזון"א: באופן נפלא מבאר **החזון"א** (ח"מ ליקוטים סי' כ"א לב"ב דף יד. ד"ה שם), מסודות הבריאה כי האדם במחשבתו הוא מניע גורמים נסתרים בעולם המעשה, ומחשבתו הקלה תוכל לשמש גורם להרס ולחורבן של גשמים מוצקים, ובשעה שבני אדם מתפעלים ותמהים על מציאות מוצלחת מעמידים מציאות זו בסכנה. ויתכן דכל שהאדם במעלה יתירה, כל סגולותיו ובחנותיו יתירות ועינו יותר פועלת, והיינו דאמר יהבו ביה רבנן עינייהו. וכמו שמצינו שהשטן מקטרג בשעת הסכנה, כך גם שמעורר עין הרע, חשיב שעת סכנה ומהז ויכול לינוק. לפירוש החזון"א יוצא חידוש, שגם לגבי אוהביו שייך עין הרע אם הוא תמה על בלחתו, אבל לשאר הפירושים לא שייך עין הרע לגבי אוהביו.

שיטת המכתב מאלהו: הסבר מאלף מבאר **הג"ר אליהו אליעזר דסלר זצ"ל** (מכתב מאלהו מאמרי האלול עמוד יג), במכתב שכתב לאביו ערב יו"כ תרצ"א - שכל מעשי האדם משפיעים על כלל הבריאה, ובכל מעשה קטן של כל אחד מוכרע הדין של כל הדור, ובאמת זה שמקנא בחבירו הוא מתחייב בעצמו בצערו דכתיב (משלי יד ל') וְרָקַב עֲצָמוֹת קָנְאָה, וזה שעל ידו היה לחבירו צער של קנאה הוא ג"כ נענש ויכול להפסיד את עשרו, וצריך שיגינו עליו מצוות בפני הפורעניות, וזה כונת **הגמ'** (עירובין סד.) מי שנתעשר צריך לעשות מצוה בממונו. ❖